

„Należy stworzyć niepodległe państwo polskie (...) z wolnym dostępem do morza”.

Powrót Pomorza i Kujaw do Polski 1918-1920

Wystawa przygotowana przez:

Instytut Pamięci Narodowej
Komisję Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu

Biuro Edukacji Narodowej
Bydgoszcz-Gdańsk 2018

Autorzy

dr Kamila Churska-Wołoszczak
dr Barbara Męczykowska

Konsultacja

dr Katarzyna Maniewska

Projekt graficzny
Piotr Wiejak

Korekta

Anna Świtalska-Jopek

Recenzenci

dr hab. Tomasz Krzemiński
Marcin Ozga

Proporzec z orłem polskim
(Muzeum Okręgowe w Toruniu)

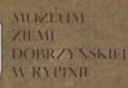
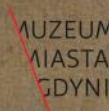

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Na wystawie wykorzystano fotografie i dokumenty pochodzące ze zbiorów: Wojskowego Biura Historycznego im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego, Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Muzeum Okręgowego w Toruniu, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie, Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Zenona Erdmanna w Szubinie, Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Miasta Gdyni, Muzeum Ziemi Kościerskiej im. dra Jerzego Knyby w Kościerzynie, Muzeum Kaszubskiego im. Franciszka Tredera w Kartuzach, Muzeum Zamkowe w Malborku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Muzeum Historyczno-Etnograficzne im. Juliana Rydykowskiego w Chojnicach, Muzeum Ziemi Kociewskiej w Starogardzie Gdańskim, Muzeum Stutthof w Sztutowie, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Aleksandra Skulteta w Tczewie, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. dr. Witolda Belzy w Bydgoszczy, Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, Archiwum Państwowego w Radomiu, Biblioteki Narodowej, Biblioteki Kongresu USA, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Burmistrza Nowego, Wojciecha Wilkowskiego, Rafała Cyma

Autorzy dziękują wyżej wymienionym instytucjom i osobom, które przyczyniły się do powstania wystawy

Odrodzenie Rzeczypospolitej

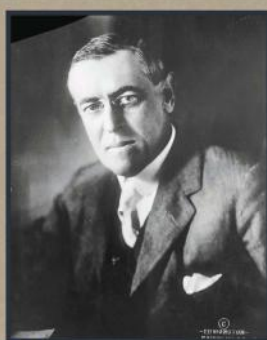
Mapa Europy Środkowej z 1916 r. Widoczne granice państw zaborczych (Biblioteka Narodowa).

Józef Piłsudski w okopach frontu wschodniego wśród żołnierzy 1. pułku Legionów Polskich. Czwarty z prawej mjr Albin Fleszar, trzeci z lewej por. Bolesław Długoszowski-Wieniawa, Stochod, 1916 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Komitet Narodowy Polski w Paryżu w 1918 r., m.in.: Stanisław Kozicki, Józef Wielowieyski, Władysław Sobanski, Roman Dmowski, Erazm Piltz, Franciszek Pronczak i Maurycy Zamojski, czerwiec 1918 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Biblioteka Kongresu USA

Thomas Woodrow Wilson
Prezydent Stanów Zjednoczonych
Ameryki Północnej

§ 13
warunków pokojowych postawionych
przez Prezydenta Wilsona:

„Niepodległa Polska, obejmująca
wszystkie, zamieszkałe przez Polaków
terytoria, z wolnym dostępem do morza
i zagwarantowana przez traktat międ-
zynarodowy”.

Latem 1914 r. trzech zaborcy, którzy w latach 1772–1795 doprowadzili do upadku I Rzeczypospolitej Polskiej, znaleźli się w stanie wojny – Niemcy i Austro-Węgry stanęły do walki z Rosją. Konflikt między zaborcami stwarzał realną szansę na odzyskanie przez Polskę niepodległości. W działania wolnościowe zaangażowali się przedstawiciele wielu polskich ruchów i organizacji, którzy początkowo musieli wybrać jedną z opcji – prorosyjską lub proaustriacką. Walka o niepodległość polegała z jednej strony na czynie zbrojnym (m.in. Legiony Józefa Piłsudskiego walczące u boku Niemiec i Austro-Węgier), a z drugiej na aktywności dyplomatycznej, która miała doprowadzić do zaistnienia „sprawy polskiej” na arenie międzynarodowej (Komitet Narodowy Polski z Romanem Dmowskim i Ignacym Paderewskim na czele).

Po dwóch latach wojny państwa zaborcze zabiegając o polskich żołnierzy zaczęły deklarować możliwość utworzenia samodzielnego państwa polskiego (Akt 5 listopada wydany przez Niemcy i Austro-Węgry w 1916 r.; deklaracja cara Mikołaja II z grudnia tego roku; wreszcie obietnice przywódców rewolucji w Rosji składane w 1917 r.). W styczniu 1918 r. prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson przedstawił propozycję 14-punktowego programu pokojowego dla Europy po zakończeniu wojny. Punkt 13 głosił konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego z wolnym dostępem do morza.

11 listopada 1918 r. Ententa i Republika Niemiecka sygnowały układ rozejmowy w Compiègne kończący I wojnę światową. W tym samym czasie Józef Piłsudski powrócił do Warszawy z internowania w Niemczech, objął władzę nad wojskiem, desygnował pierwszego premiera, a wkrótce został tymczasowym naczelnikiem państwa.

Wysiłek zbrojny i działania dyplomatyczne podejmowane przez Polaków, a także wsparcie światowych mocarstw doprowadziły do powrotu Polski na mapę Europy po latach niewoli.

Tak w listopadzie 1918 r. odrodziła się wolna i suwerenna Rzeczpospolita Polska.

„Mapa Polski z granicami według traktatu wersalskiego” (Biblioteka Narodowa).

Niepodległość i walka o granice

Podpisanie traktatu kończącego I wojnę światową w Sali Lustrzanej Pałacu Wersalskiego, 28 czerwca 1919 r. (Biblioteka Kongresu USA).

Manifestacja ludności niemieckiej przeciwko przyłączeniu Bydgoszczy do Polski, Bydgoszcz, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Dzień 11 listopada 1918 r. stał się symboliczną datą odzyskania przez Polskę niepodległości po latach zaborów. Wówczas jednak tylko część ziem polskich weszła w skład odrodzonej Rzeczypospolitej, a walka Polaków o granice trwała do 1921 r.

Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska odzyskały niepodległość w listopadzie 1918 r. (latem 1920 r., podczas wojny polsko-bolszewickiej, ziemie te na krótko zostały zajęte przez wojska bolszewickie), jednak część ziem Pomorza i Kujaw jeszcze ponad rok pozostawała poza granicami państwa.

Po wybuchu powstania wielkopolskiego (przełom lat 1918 i 1919) powstańcy opanowali nie tylko Wielkopolskę, ale także Pałuki (Szubin, Kcynia, Żnin) oraz część Kujaw Zachodnich (Inowrocław, Kruśzwica, Strzelno).

Pomorze Gdańskie i większa część Kujaw Zachodnich, w tym Bydgoszcz, powróciły do Polski na mocy postanowień traktatu wersalskiego. Przejęcie tych ziem nastąpiło w styczniu i lutym 1920 r. Polska otrzymała 147-kilometrowy pas morskiego wybrzeża ograniczony na wschodzie Wolnym Miastem Gdańsk, a na zachodzie ujściem rzeki Piaśnica.

W wyniku plebiscytu przeprowadzonego w Prusach Wschodnich (na Warmii, Mazurach i Powiślu) w lipcu 1920 r. do Polski powróciła niewielka część Powiśla nazywana Małą Polską (Janowo, Nowe Lignowy, Bursztyn, Pólko Małe, Kramrowo).

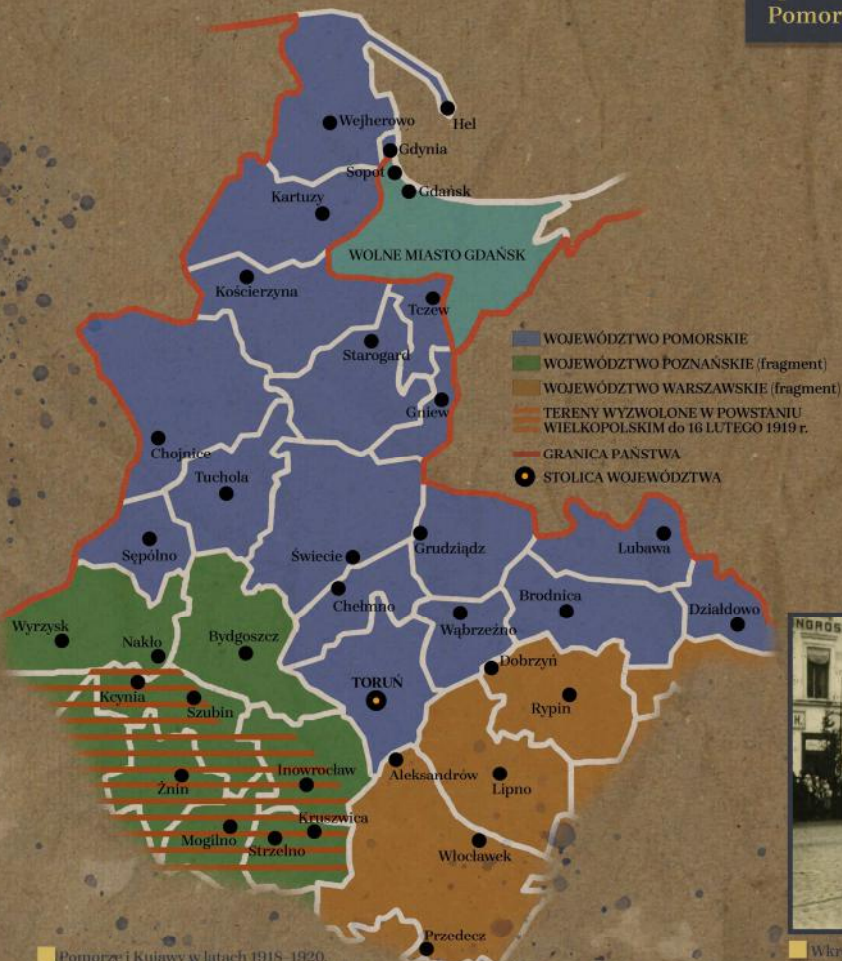
Ostateczny kształt granic północnych II Rzeczypospolitej został ustalony w 1924 r. po zakończeniu prac Międzynarodowej Komisji Granicznej.

W II RP ziemie te znalazły się w granicach trzech województw:

- warszawskiego (Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska),
- poznańskiego (Kujawy Zachodnie, część Krajny, Pałuki),
- pomorskiego ze stolicą w Toruniu (pogranicze Kujaw i Pomorza, Pomorze Gdańskie).

Przedstawiciele powstańców wielkopolskich i Grenzschutzu podczas pertraktacji prowadzonych na linii demarkacyjnej, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Pomorze i Kujawy w latach 1918-1920.

Wkroczenie Wojska Polskiego na Stary Rynek w Bydgoszczy, 20 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Niepodległość w 1918 roku

Alexandrowo. Schulstraße

Aleksandrów Kujawski, ok. 1918 r.
(Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Odzyskana kolejka konna Dobrzyń-Rypin (Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie).

Mapa województwa warszawskiego w granicach z lat 1918-1938 (Biblioteka Narodowa).

Gen. Józef Haller przy dworcu kolejowym we Włocławku, czerwiec lub lipiec 1919 r. (Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Walki zbrojne między zaborcami na Kujawach Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej (zabór rosyjski) trwały od sierpnia do listopada 1914 r. Po wyparciu wojsk rosyjskich tereny te dostały się na cztery lata pod okupację niemiecką. Jesienią 1918 r. – w obliczu nieuchronnej klęski państw centralnych oraz wydarzeń rewolucji bolszewickiej w Rosji – ludność polska rozpoczęła akcję rozbrajania niemieckich garnizonów oraz przejmowania ośrodków władzy na ziemiach polskich.

Na Kujawach Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej proces ten trwał od 10 do 12 listopada 1918 r. W niektórych miejscowościach regionu dochodziło do walk z Niemcami, w innych do rozbrajania ich siłą, w jeszcze innych do pokojowego przejmowania od okupanta broni, posterunków i administracji.

Do walk doszło m.in. pod Lubiczem, Dobrzejewicami i Czernikowem. We Włocławku ok. 100 członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), Straży Obywatelskiej, harcerzy i ochotników rozbroiło siłą 600 żołnierzy niemieckich, którzy odmówili złożenia broni, mimo obietnicy bezpiecznego powrotu do swej ojczyzny.

W Lipnie, zapewne ze względu na bliskość granicy i połączenia kolejowego, Niemcy oddali broń Polakom i dobrowolnie opuścili miasto. Również w Rypinie członkowie POW przejęli władzę pokojowo (niemiecki naczelnik powiatu przekazał im m.in. pocztę, broń, koszary, więzienie oraz kolejkę konną Rypin-Dobrzyń). Pokojowe przekazanie władzy miało miejsce również w Dobrzyniu nad Drwęcą oraz Aleksandrowie Kujawskim.

Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska stały się częścią województwa warszawskiego. Dzięki sprawnej akcji przejmowania władzy z rąk niemieckich i tworzenia organów administracji terytorialnej już w styczniu 1919 r. mogły się odbyć pierwsze wybory do Sejmu Ustawodawczego odrodzonej Rzeczypospolitej.

Manifestacja mieszkańców Włocławka z okazji powrotu Pomorza do Polski, styczeń 1920 r. (fot. Zakład Fotograficzny „Karol Szahyński”, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Narodowy Związek Robotniczy.

Obywateli! Robotnicy! Robotnice!

W tym dniu, 10 stycznia 1919 r., w Warszawie odbyła się manifestacja, w której wzięło udział około 100 tysięcy osób. Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Manifestacja ta była jednym z wielu wydarzeń, które miały miejsce w tym czasie w Warszawie i w innych miastach Polski.

Grenzschutz Ost

2. Kompania Grenzschutzu z Bydgoszczy
(Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Z. Erdmanna w Szubinie).

Marsz niemieckiej ludności Bydgoszczy przeciwko rozwiązaniu powstania wielkopolskie, kroczący ul. Gdańską. Widoczny napis „Hoch der Deutscher Bromberg” („Niech żyje niemiecka Bydgoszcz”) (Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

3. Batalion Grenzschutzu przy obecnym skrzyżowaniu ulic Focha i Karmelickiej w Bydgoszczy, 8. września 1919 r. (Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

Pociąg pancerny Grenzschutzu kursujący między Bydgoszczą a Nakłem – żołnierze pozujący z uzbrojeniem. Widoczne ciężkie karabiny maszynowe Maxim wz. 1908. W tle parowóz serii T9.3 (oznaczenie PKP TKE3) (fot. T. Piechocki, Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Niemcy z Pomorza i Kujaw nie akceptowali utraty tych ziem i przyłączania ich do odradzającego się państwa polskiego. Na przełomie lat 1918 i 1919 powstała niemiecka ochotnicza organizacja paramilitarna Grenzschutz Ost (Straż Graniczna Wschód), która prowadziła działania represyjne wobec Polaków przez cały rok 1919.

W trakcie powstania wielkopolskiego oddziały Grenzschutzu walczyły z powstańcami oraz polską ludnością cywilną. Największe nasilenie działań organizacji nastąpiło w pierwszych miesiącach 1919 r. Jej członkowie demolowali domy i pomieszczenia należące do Polaków oraz polskich związków i stowarzyszeń, przeprowadzali rewizje w poszukiwaniu broni, aresztowali i nękali osoby, które w jakikolwiek sposób okazywały swoje przywiązanie do kultury czy języka polskiego, prowokowali też starcia, w których ginęła polska ludność cywilna (wydarzenia takie miały miejsce w styczniu 1919 r. m.in. w Czersku i Chełmży). Jedną z polskich organizacji, która aktywnie i skutecznie przeciwstawiała się działaniom Grenzschutzu była Organizacja Wojskowa Pomorza. Na jej czele stał Franciszek Kręcki.

Grenzschutz prowadził działania zaczepne i represyjne wobec Polaków na Pomorzu i Kujawach do momentu wkroczenia na te tereny wojsk polskich w styczniu 1920 r. – np. w Bydgoszczy doszło do starć ludności polskiej z Grenzschutzem podczas wbijania pali do bramy triumfalnej przygotowywanej na wejście wojsk polskich do miasta.

Grenzschutz został rozwiązany w lutym 1920 r.

Oficerowie i podoficerowie 3. Batalionu Grenzschutzu w Bydgoszczy, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego)

Wnętrze Domu Polskiego w Bydgoszczy zdemolowane przez bojówkę Grenzschutzu, 17 sierpnia 1919 r. (fot. T. Piechocki, Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

Grenzschutz

Powstanie wielkopolskie

Grupa powstańców wielkopolskich i przedstawicieli Czerwonego Krzyża w Inowrocławiu. Trzeci od lewej, w dolnym rzędzie dr Zygmunt Czajka, styczeń 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Powitanie Ignacego Paderewskiego przez wojsko i ludność cywilną zgromadzoną przed dworcem kolejowym w Poznaniu, 27 grudnia 1918 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Sztab powstańców w Kcyni, 1919 r. (Muzeum Ziemi Szubinskiej im. Z. Erdmanna w Szubinie).

Okopy powstańcze na froncie północnym powstania wielkopolskiego, 1919 r. (Muzeum Ziemi Szubinskiej im. Z. Erdmanna w Szubinie).

Powstanie wielkopolskie wybuchło 27 grudnia 1918 r. w Poznaniu. Bezpośrednią przyczyną zrywu stał się przyjazd Ignacego Paderewskiego do stolicy Wielkopolski. Wybitny pianista, członek Komitetu Narodowego Polskiego, spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem polskich mieszkańców Poznania. Niemcy, wzburzeni manifestacją patriotyczną Polaków, zorganizowali przemarsz oddziałów wojskowych przez miasto, w trakcie którego doszło do niszczenia polskich i alianckich flag oraz demolowania budynków. To z kolei wywołało reakcję sił polskich.

Walki z Poznania szybko przeniosły się do środkowej Wielkopolski, a następnie na wschód – Pałuki, część Krajny i Kujawy Zachodnie. Już 31 grudnia powstańcy zajęli Kcynię, dzień później Nakło nad Notecią i Mogilno, 2 stycznia 1919 r. Strzelno, a cztery dni później Inowrocław. W kolejnych dniach trwały zacięte walki o Szubin, Żnin, Łabiszyn i Złotniki Kujawskie, które wygrali powstańcy. Pomimo zajęcia wielu miejscowości sytuacja nie była stabilna, ponieważ Niemcy atakowali powstańców, chcąc wyprzeć ich ze zdobytych terenów – Polacy musieli opuścić m.in. Nakło. W drugiej dekadzie stycznia 1919 r. powstanie objęło również okolice Bydgoszczy – powstańcy zdobyli Nową Wieś Wielką. Pod koniec miesiąca doszło jednak do zaciętych walk pod Chmielnikami, Brzozą, Antoniewem i Nową Wsią Wielką, a na przełomie stycznia i lutego również pod Rynarzewem. Ostatecznie powstańcy nie opanowali Bydgoszczy i okolicznych miejscowości. Walki, pomimo podpisanego w połowie lutego 1919 r. rozejmu w Trewirze, trwały z mniejszym lub większym nasileniem w kolejnych miesiącach.

Powstanie zakończyło się zwycięstwem Polaków, ale ostateczna decyzja w sprawie przynależności zdobytych ziem zapadła na konferencji w Paryżu i została usankcjonowana traktatem wersalskim w czerwcu 1919 r.

Front północny, grupa powstańców z Nakła przed budynkami uszkodzonymi w czasie walk, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Msza polowa odprawiona przez bp. Antoniego Laubitz'a po wroczeniu wojsk polskich do Inowrocławia. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Oddział powstańców w Kcyni, 1919 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Gen. Józef Dowbor-Musnicki w imieniu Naczelnika Państwa uroczysto ogłasza przyłączenie Bydgoszczy do Polski (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski

■ Powitanie gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego i generalicji przez mieszkańców Bydgoszczy (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

■ Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Torunia, 18 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

■ Powitanie gen. Józefa Hallera na Dworcu Miasto w Toruniu, 21 stycznia 1920 r. (Muzeum Okręgowe w Toruniu).

■ Przemówienie gen. Józefa Hallera wygłoszone z balkonu Ratusza w Toruniu do ludności po wkroczeniu oddziałów Wojska Polskiego (Dywizji Pomorskiej) do miasta, 21 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Toruń

18 stycznia 1920 r. do Torunia wkroczyły oddziały Dywizji Pomorskiej, pod dowództwem płk. Stanisława Skrzyńskiego. Polskich żołnierzy powitał uroczystie prezes Polskiej Rady Ludowej Otton Steinborn, mianowany prezydentem miasta. Trzy dni później, 21 stycznia, do grodu Kopernika przybył dowódca Frontu Pomorskiego gen. Józef Haller.

Przyłączenie Torunia do macierzy miało znaczenie symboliczne, to właśnie Toruń został bowiem wskazany przez władze jako stolica nowo utworzonego województwa pomorskiego. Władzę cywilną nad nowym województwem przejął Władysław Seyda jako minister byłej dzielnicy pruskiej, który mianował Stefana Łaszewskiego pierwszym wojewodą pomorskim.

Bydgoszcz

Przejęcie władzy cywilnej w Bydgoszczy nastąpiło 19 stycznia 1920 r., kiedy dotychczasowy niemiecki burmistrz Hugo Wolff przekazał swoje obowiązki pierwszemu komisarzycznemu prezydentowi Bydgoszczy Janowi Maciaszkowi. 20 stycznia do miasta wkroczyły jednostki Wojska Polskiego (strzelcy wielkopolscy, artylerzyści i ułani), a dwa dni później odbył się uroczysty wjazd do miasta dowódcy Frontu Wielkopolskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego.

Uroczystości z okazji powrotu Bydgoszczy do macierzy trwały kilka dni, a szczególnie fetowany przez jej mieszkańców był gen. Dowbor-Muśnicki. W dniu jego przyjazdu na Starym Rynku została odprawiona polowa msza święta, a następnie odbyła się defilada wojskowa zakończona uroczystością na Placu Wolności.

Przejmowanie władzy przez Polaków w pozostałych miejscowościach Pomorza i Kujaw przebiegało według podobnego scenariusza: trwało zazwyczaj kilka dni, miało uroczysty i podniosły charakter, składało się z oficjalnego przekazania władzy cywilnej oraz wkroczenia wojsk polskich, a także uroczystości religijnych.

■ Msza święta polowa przed kościołem św. Ignacego Loyoli na Starym Rynku w Bydgoszczy, 22 stycznia 1920 r. (Archiwum Państwowe w Bydgoszczy oraz Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. dr. W. Bělzy w Bydgoszczy).

■ Przemówienie Jana Maciaszka na Starym Rynku w Bydgoszczy z okazji przyjazdu do miasta dowódcy Frontu Wielkopolskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego (Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski

Powitanie gen. Józefa Hallera na chełmińskim Rynku, 29 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmie).

Msza polowa z okazji powitania Wojska Polskiego w Jabłowie Pomorskim, 19 stycznia 1920 r. (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Wkroczenie 13 Pułku Strzelców Polskich do Łasina, 21 stycznia 1920 r. (Muzeum im. ks. dr. W. Łęgi w Grudziądzu).

Powitanie Wojska Polskiego na Rynku w Chełmie, 21 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmie).

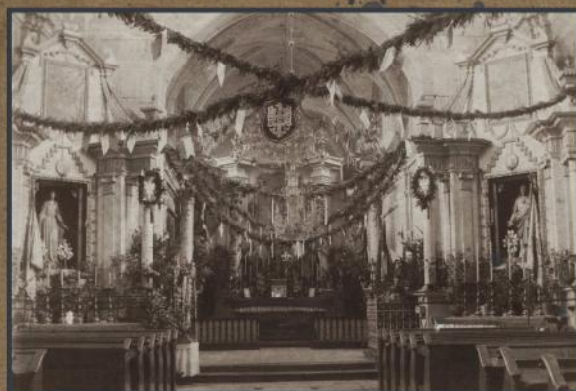
Stary Rynek w Chełmie w dniu wkroczenia Wojska Polskiego do miasta, 22 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmie).

Wkroczenie Wojska Polskiego do Nowego, 25 stycznia 1920 r. (Burmistrz Nowego).

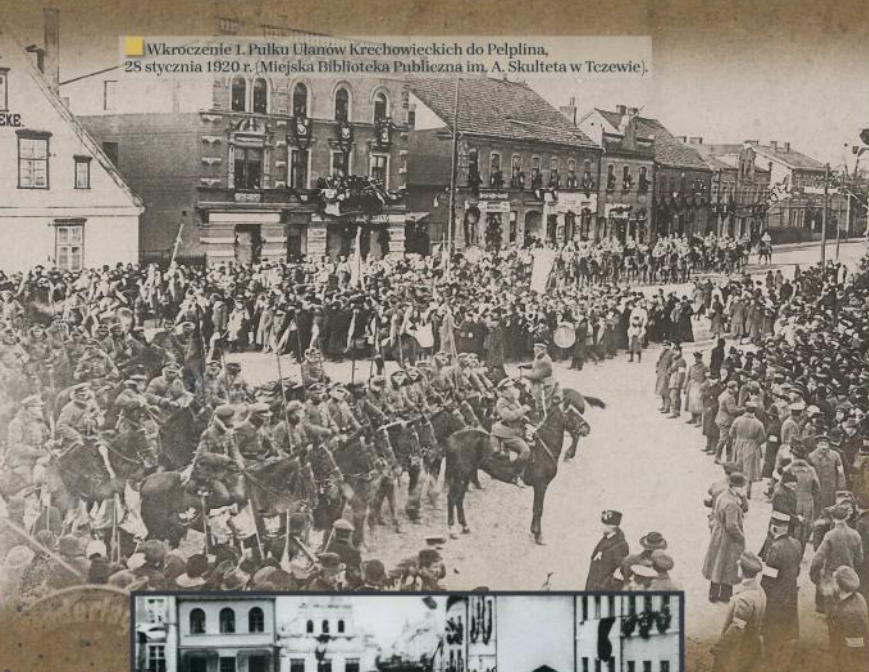
Powitanie Wojska Polskiego na Rynku w Grudziądzu, 23 stycznia 1920 r. (Muzeum im. ks. dr. W. Łęgi w Grudziądzu).

Wnętrze kościoła pobenedyktynskiego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Świeciu (Klasztor) udekorowane na wkroczenie Wojska Polskiego (Wojciech Wilkowski).

Powrót Pomorza i Kujaw Zachodnich do Polski

Wkroczenie I. Pułku Ułanów Krechowickich do Pelpina, 25 stycznia 1920 r. (Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Skulteta w Tczewie).

Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Starogardu, 29 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Kociewskiej w Starogardzie Gdańskim).

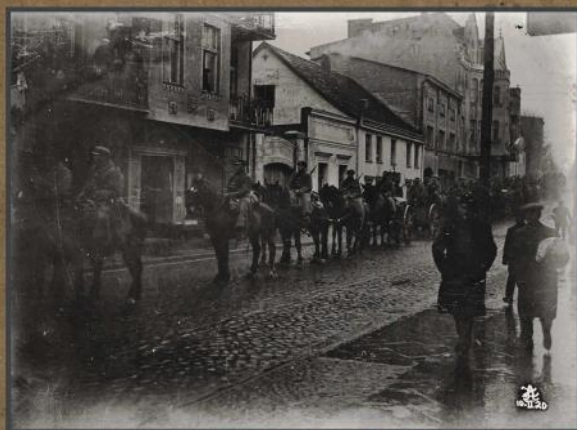
Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Gniewu, 27 stycznia 1920 r. (Muzeum Pismnictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie).

Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Starogardu, 29 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Kociewskiej w Starogardzie Gdańskim).

Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Kosciierzyny, 31 stycznia 1920 r. (Muzeum Ziemi Koscierskiej im. dra Jerzego Knyby w Kosciierzynie).

Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Wejherowa, 10 lutego 1920 r. (Muzeum Pismnictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie).

Wizyta gen. Józefa Hallera w majątku hr. Witolda Kukowskiego w Kolibkach, 12 lutego 1920 r. (Muzeum Miasta Gdyni).

Wkroczenie wojsk Frontu Pomorskiego do Tczewa, 30 stycznia 1920 r. (Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Skulteta w Tczewie).

Zaślubiny Polski z morzem

Zaślubiny Polski z morzem, Puck; 10 lutego 1920 r.
(Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Z początkiem lutego 1920 r. wojska Frontu Pomorskiego weszły na teren Kaszub. W ciągu kilku dni miały przejąć pas wybrzeża przyznanego Polsce w ramach traktatu wersalskiego. Ostatni epizod wydarzeń rozpoczętych w styczniu w Toruniu stanowiły symboliczne zaślubiny Polski z morzem, dokonane 10 lutego.

Plany uroczystości przygotowywano już w 1919 r. Oprócz gen. Józefa Hallera, oddziałów wojskowych i lokalnej społeczności do udziału zaproszono również przedstawicieli władz centralnych i lokalnych.

Dzień był pochmurny i deszczowy. Ze wszystkich stron Kaszub przybywały tłumy ludzi ubranych w tradycyjne stroje. Puck, jako miejsce zaślubin, został uroczystie udekorowany.

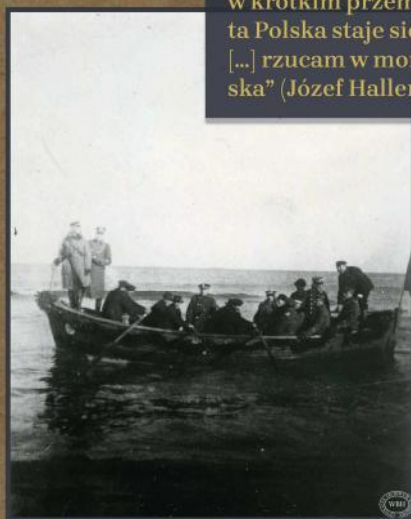
Generał Haller przybył do miasta pociągiem specjalnym, a na miejsce uroczystości udał się konno w otoczeniu oficerów. Przed zaślubinami odprawiono mszę świętą, w czasie której kazanie wygłosił ks. Józef Wrycza. Po mszy podniesiono polską banderę, a gen. Haller dokonał symbolicznych zaślubin z morzem.

Dzień później dowódca Frontu Pomorskiego wraz z towarzyszącymi mu osobami udał się na Półwysep Helski, gdzie odwiedził m.in. Hel i Wielką Wieś oraz odbył krótki rejs łodzią rybacką.

Dowódca Frontu Pomorskiego pisał w swoich wspomnieniach: „Po mszy św., przy salutach armatnich i odegraniu hymnu polskiego, morską banderę polską wzniosła się na maszt. Dotychczas strażnik wybrzeża, rybak kaszubski, z jedną bronią, wiosłem u boku, oddawał straż w ręce marynarza polskiego. Stojąc pod banderą, oświadczyłem w krótkim przemówieniu, żeśmy wrócili nad morze i że Rzeczpospolita Polska staje się znowu władczynią na swoim Bałtyku, na znak czego [...] rzucam w morze pierścień ofiarowany przez polską ludność Gdańska” (Józef Haller, *Pamiętniki*, Łomianki 2014).

Poswiecenie słupa pamiątkowego od strony morza. Widoczny m.in. gen. Józef Haller (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Gen. Józef Haller i adm. Kazimierz Porębski na pierwszej łodzi pod banderą polską w drodze na Hel (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Gen. Józef Haller w otoczeniu ludności kaszubskiej (Muzeum Miasta Gdyni).

Polski marynarz stojący na straży przy słupie pamiątkowym (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Gen. Józef Haller i pierwszy wojewoda pomorski Stefan Łaszewski w otoczeniu oficerów i rybaków (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Odznaka Frontu Pomorskiego, po 1920 r. (Muzeum Okręgowe w Toruniu).

Spory na zachodnim pograniczu

■ Sztandar wykonany przez mieszkanki Chojnic (Joannę Jeleniewską, Aurelię Lniską i Marię Łukowicz), wywieszony na chojnickim ratuszu 31 stycznia 1920 r. podczas przywitania Wojska Polskiego pod dowództwem płk. Stanisława Wrzalińskiego (Muzeum Historyczno-Etnograficzne im. J. Rydykowskiego w Chojnicach).

■ Granica polsko-niemiecka w pobliżu Jeziora Żarnowieckiego (Biblioteka Narodowa).

■ Działacze narodowi na rzecz przyłączenia powiatów bytowskiego i leborskiego do II RP oskarżeni przez władze niemieckie o zdradę stanu (od lewej: dr Szczepan Gracz (weterynarz z Lęborka), Stefan Hazuka (kupiec z Lęborka) i Bernard Werra (rolnik z Plotowa) (Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie).

■ Pochód Kaszubów na rynek w Kartusach, 9 lipca 1919 r. (Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Fredera w Kartusach).

Traktat wersalski opisywał przebieg polskiej granicy zachodniej bardzo ogólnikowo i nieprecyzyjnie. W rzeczywistości linię graniczną przeprowadzono przez tak nieoczekiwane miejsca, jak środek wsi. Z tego powodu część ziemi jednego rolnika leżała czasem na terenie Polski, a część na terenie Niemiec. Ten sam problem dotyczył licznych właścicieli majątków ziemskich, lasów oraz jezior.

W lutym 1919 r. powołano Komisję do Spraw Polskich, której zadaniem było wyznaczenie granic, m.in. na Pomorzu. Aby zadbać o swe interesy przed komisją, lokalne polskie społeczności organizowały się wokół miejscowych rad ludowych.

Międzynarodowa Komisja Demarkacyjna rozpoczęła pracę na Pomorzu w 1920 r. Mieszkańcy, którzy nie zgadzali się z przebiegiem granicy, mogli zgłaszać do niej swoje zastrzeżenia. Miało to miejsce m.in. w przypadku wsi Nadole nad Jeziorem Żarnowieckim. Działania Augustyna Konkola (właściciela ziemi i zabudowań w Nadolu) i Augustyna Struka doprowadziły do przesunięcia granicy tak, by wieś znalazła się w granicach Polski. Dotrzeć do niej od strony Rzeczypospolitej można było jednak wyłącznie przez jezioro.

W Borowym Młynie i Konarzynie liczni Kaszubi protestowali przeciwko sposobowi wytyczania granic. W Borowym Młynie doszło do utarczek z niemieckimi żołnierzami, a polscy żołnierze mieli strzelać w powietrze. Ostatecznie doprowadzono do przyłączenia do Polski wsi: Borowy Młyn, Wierzchocina i Brzozowo oraz trzech leśnictw (Stary Most, Kobyle Góry, Wieczywno). W rejonie Konarzyny przyłączono: Konarzyny, Żychce, Ciecholewy, a także lasy po obu stronach szosy Chojnice – Bytów.

■ Granica oznaczona granitowymi słupami z wyrytymi na nich literami P (Polska) oraz D (Niemcy). Na szczycie umieszczono strzałki wskazujące położenie następnego punktu. Na zdjęciu ślup graniczny koło ujścia rzeki Piasnicy na granicy polsko-niemieckiej (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

■ Ledwo jednak Grenzschrift opuścił śródmieście, zaroiło się na Ryuku przed ratuszem jak w uli, bramy triumfalne powstały jakby ręką czarodziejską wywołane, a sztandary narodowe zjawily się w oknach tak licznych domów, że ludność niemiecka osłupiała" (Księga pamiątkowa dziesięciolecia Pomorza, Toruń 1930, s. 448). Na zdjęciu Ratusz w Chojnicach (Narodowe Archiwum Cyfrowe).

Plebiscyt na Powiślu

Szlaban graniczny między II RP a Prusami Wschodnimi w pobliżu Kwidzyna (fot. Lech Okoński, Muzeum Zamkowe w Malborku).

Zgodnie z traktatem wersalskim na terenie Warmii, Mazur i Powiśla planowano przeprowadzić plebiscyt. Wyniki głosowania miały zdecydować, czy ziemie te zostaną przyłączone do Polski, czy też pozostaną w granicach Prus Wschodnich. Do czasu rozstrzygnięcia sytuacji władza na tych terenach miała spoczywać w rękach Komisji Międzysojuszniczej do Spraw Rządu i Administracji. W jej skład weszli przedstawiciele Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Japonii.

Na Powiślu plebiscyt obejmował okręg kwidzyński złożony z powiatów: suskiego, kwidzyńskiego, sztumskiego i malborskiego. Termin głosowania wyznaczono na 11 lipca 1920 r. Biorąc pod uwagę trwającą wojnę polsko-bolszewicką, był to termin dla strony polskiej bardzo niekorzystny.

Aby wziąć udział w głosowaniu, należało mieć ukończone 20 lat i pochodzić z terenu objętego plebiscytem, nie wymagano jednak stałego zamieszkania na tym obszarze.

Wyniki głosowania były niekorzystne dla II Rzeczypospolitej. W kwidzyńskim okręgu plebiscytowym za Polską zagłosowało 7947 osób, a za Niemcami 96 894.

Komisja Międzysojusznicza przyznała Polsce wsie: Nowe Lignowy, Kramrowo, Bursztyn, Janowo i Półko Małe, a także port w Korzeniowie, dworzec kolejowy w Gardai i przyczółek mostowy na Wiśle pod Opaleniem.

Wahlberechtigungsschein
(Ausweiskarte)

Poświadczenie prawa do głosowania
(karta wykazująca)

(nur für außerhalb ihres Wohnortes Stimmende).
(tylko dla tych, którzy głosują poza obrębem swojego miejsca zamieszkania).

Der Inhaber dieses ist unter Nr. _____ der
Wählerliste der Gemeinde (Ortsbezirk) _____
Stimmbezirk Nr. _____ ein-
getragen und berechtigt, an der Abstimmung über die
Landeszugehörigkeit seiner Gemeinde (Ortsbezirk) im Ab-
stimmungsgebiete Marienwerder teilzunehmen.

Okaziciel niniejszego jest zapisany pod No. _____
na liście wyborczej gminy (majątku dominialnego)
obwodu plebiscytowej

No. _____ i uprawniony do wzięcia udziału w gło-
sowaniu co do przynależności państwowej swojej gminy.

Der Gemeinde-(Guts-)Vorsteher, Magistrat:
Wójt gminy (naczelnik zarządu dominialnego),
magistrat:

(L. S.)

Es wird hiermit bescheinigt, dass der Inhaber dieser Karte tatsächlich die durch das Lichtbild dargestellte Person ist und die darunter befindliche Unterschrift eigenhändig vollzogen hat.

Niniejsze poświadczenie stwierdza tożsamość jego okaza-
niela na podstawie fotografii i własnoręcznego podpisu.

Platz für das Lichtbild.
Miejsce na fotografię.

Unterschrift des Inhabers. — Podpis okazaiciela.

Ort: _____
Miejsce: _____
Datum: _____
Data: _____

(Stempel und Unterschrift der zuständigen Behörde des Wohnortes oder gewöhnlichen Aufenthaltsortes des Stimmberechtigten.)
(Pieczęć i podpis władzy kompetentnej siedziby albo zwyczajnego pobytu uprawnionego do głosowania.)

Dokument poświadczający prawo do głosowania oraz tożsamość (fot. Lech Okoński, Muzeum Zamkowe w Malborku).

Mieszkańcy Bydgoszczy w czasie manifestacji popierającej przyłączenie Warmii i Mazur do Polski w czasie plebiscytu. Na afiszu hasło: „Zadamy przedłużenia terminu plebiscytu na Warmii i Mazurach” (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

Mieszkańcy Bydgoszczy w czasie manifestacji popierającej przyłączenie Warmii, Mazur i Powiśla do Polski. Na afiszu hasło: „Niech żyje Rzeczpospolita Polska. Niech żyją Mazury, Warmia, Kaszuby” (Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego).

GAZETA POLSKA
dla powiatów nadwiślańskich.

Nr. 58. Kwidzyn, środa dnia 9 czerwca 1920 r. Rok II.

Jeszcze czas!
Wielkie zgromadzenie Komisji Międzysojuszniczej ma miejsce do 12. czerwca.

Plebiscyt w powiatach nadwiślańskich 11. lipca.
Uroczyste głosowanie w powiatach nadwiślańskich ma miejsce 11. lipca.

Fragment strony tytułowej „Gazety Polskiej dla Powiatów Nadwiślańskich” z 9 czerwca 1920 r. (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa).

!RATUJMY WARMIĘ I MAZUR!
Komitet plebiscytowy Ziemi Radomskiej zwołuje na **Wtorek 29 Czerwca 1920 r.** o godz. 1½ w południe do sali kino-teatru „GORSO” ul. Moniuszki

PUBLICZNY WIEC PROTESTUJĄCY

przeciw terminowi plebiscytu na Warmii i Mazurach, wyznaczonemu przez komisję w miasteczku Marienwerder na dzień 11 lipca b. r.

Przemawiać będzie delegat z Warszawy!

!BROŃMY POLSKI PIASTOWSKIEJ — BROŃMY GRANIC ZACHODNICH!

Ulotka informująca o wiece przeciwko wyznaczeniu terminu plebiscytu na 11 lipca 1920 r. (Archiwum Państwowe w Radomiu).

Wojna polsko-bolszewicka

■ Dzielni ochotnicy w okopach w obronie Włocławka 15 sierpnia 1920 r., pocztówka (fot. i wyd. Karol Dowmont, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ Z inwazji bolszewickiej. Okopy, ul. Bulwarnej we Włocławku, pocztówka (fot. i wyd. Tadeusz Kuligowski, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ Z inwazji bolszewickiej. Zrównany Pałac Biskupi we Włocławku od strony Wisły, pocztówka (fot. i wyd. Tadeusz Kuligowski, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ Z inwazji bolszewickiej. Pogrzeb poległych w obronie Włocławka w Szepełku Dolnym, pocztówka (fot. i wyd. Tadeusz Kuligowski, Szepełko k. Włocławka, 22 sierpnia 1920 r. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Walka o granice odradzającego się państwa polskiego toczyła się od momentu odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 r. Jej najważniejszym etapem była trwająca od 1919 r. wojna z Rosją bolszewicką. Początkowo walki objęły ziemie wschodnie dawnej Rzeczypospolitej, jednak późną wiosną 1920 r. bolszewicy rozpoczęli ofensywę i już w sierpniu podjęli atak na stolicę Polski. Decyzją głównodowodzącego Michaiła Tuchaczewskiego część oddziałów bolszewickiej armii nie atakowała Warszawy, ale uderzyła w kierunku Kujaw Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej. Ten manewr miał doprowadzić do oskrzydlenia sił polskich i zniszczenia linii kolejowych (m.in. Gdańsk-Warszawa). W krótkim czasie – od 13 do 16 sierpnia – bolszewicy wkroczyli m.in. do Działdowa, Lipna, Skępego, Kikola, Dobrzyń nad Wisłą, Lubicza k. Torunia, Golubia, Brodnicy i Rypina. Zatrzymali się na linii Wisły w okolicy Bobrownik i Nieszawy. Na zajętych terenach dopuszczali się rabunków, gwałtów i morderstw. W pierwszej kolejności grabili i niszczyli pałace, dwory i obiekty sakralne.

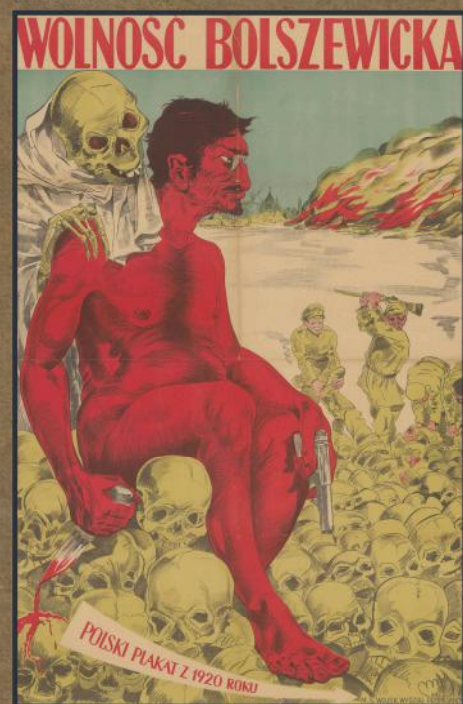
Po nieudanej próbie przeprawy na lewy brzeg Wisły w Bobrownikach bolszewicy podjęli atak na Włocławek. Główne uderzenie nastąpiło 16 sierpnia, zostało jednak odparte przez obrońców miasta pod wodzą płk. Wojciecha Józefa Gromczyńskiego. W celu zatrzymania ofensywy wroga niezbędne okazało się zniszczenie mostu na Wiśle. Ostatecznie bolszewicy nie zdobyli Włocławka, ale w wyniku ostrzału artyleryjskiego wielu obrońców miasta zostało rannych lub poniosło śmierć. Zniszczeniu uległa część budynków położonych przy bulwarach na lewym brzegu rzeki. Odwrót wojsk bolszewickich nastąpił 19 sierpnia.

Po zwycięskiej bitwie warszawskiej Polacy przeszli do ofensywy i w krótkim czasie wyparli wojska Armii Czerwonej na wschód. Wojna polsko-bolszewicka zakończyła się podpisaniem traktatu pokojowego w Rydze w marcu 1921 r.

■ Widok na most wysokowodny na Wiśle we Włocławku zniszczony w sierpniu 1920 r. (od strony Szepełła, skąd atakowali bolszewicy), pocztówka (fot. i wyd. Zakład Fotograficzny „Karol Szalwiński”, Włocławek, po 19 sierpnia 1920 r. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

■ „Wolność bolszewicka”, polski plakat propagandowy z 1920 r. (Biblioteka Narodowa).

Ojcowie Niepodległości Pomorza i Kujaw

Portrety wybrane

■ Pierwsza Rada Miejska w Bydgoszczy
(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ Stefan Łaszewski

Urodzony w 1862 r. w Brąchnówku k. Torunia; adwokat; członek Naczelnej Rady Ludowej, w odrodzonej Polsce poseł na Sejm Ustawodawczy; w październiku 1919 r. mianowany wojewodą pomorskim; w 1920 r. powołany na stanowisko sędziego Sądu Najwyższego, a następnie prezesa Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Zmarł w 1924 r. w Warszawie.
(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ Jan Biziel

Urodzony w 1858 r. w Osiecznej w Wielkopolsce; lekarz; w 1918 r. wybrany na prezesa Polskiej Rady Ludowej w Bydgoszczy, aktywnie zabiegał o powrót Bydgoszczy do Polski; w trakcie powstania wielkopolskiego udzielał pomocy rannym powstańcom; w latach 1921–1922 stał na czele bydgoskiej Rady Miejskiej. Zmarł w 1934 r. w Bydgoszczy.

(Archiwum Państwowe w Bydgoszczy)

■ kpt. Paweł Cymś

Urodzony w 1894 r. w Pawłowie k. Gniezna; członek Polskiej Organizacji Wojskowej; uczestnik powstania wielkopolskiego – wyzwalał Gniezno, pod jego komendą powstańcy zajęli część Kujaw Zachodnich: Trzemeszno, Mogilno, Strzelno, Kruszwice i Inowrocław; walczył w III powstaniu śląskim i wojnie obronnej w 1939 r.; żołnierz Armii Krajowej. Zmarł w 1949 r. w Bystrej k. Bielska-Białej.
(Rafał Cymś)

■ Otton Steinborn

Urodzony w 1868 r. w Nowym Suminie w Borach Tucholskich w rodzinie niemieckiej; lekarz; w 1918 r. wybrany na prezesa Polskiej Rady Ludowej w Toruniu; w styczniu 1920 r. mianowany komisarzem Torunia; radny toruńskiej Rady Miejskiej w latach 1921–1933; senator RP w latach 1926–1930. Zmarł w 1936 r. w Toruniu.

(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ Jan Maciaszek

Urodzony w 1876 r. w Ostrowie Wielkopolskim; prawnik; uczestnik powstania wielkopolskiego – przez krótki czas dowódca wojsk wielkopolskich; w październiku 1919 r. mianowany pełnomocnikiem polskim przy niemieckim magistracie miasta Bydgoszczy, a następnie komisarzem generalnym przejmującym władzę z rąk niemieckich; komisarz Bydgoszczy w latach 1920–1921. Zmarł w 1932 r. w Bydgoszczy.

(Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. K. Sosnkowskiego)

Ojcowie Niepodległości Pomorza i Kujaw

Portrety wybrane

■ dr Józef Wybicki

Urodzony 3 listopada 1866 r. w Niewierzu; lekarz; działacz niepodległościowy; mieszkał w Gdańsku; aktywny członek Polonii gdańskiej; podkomisarz Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku; zastępca kierownika tajnej Organizacji Wojskowej Pomorza; starosta krajowy pomorski; od października 1921 r. do kwietnia 1922 r. minister byłej dzielnicy pruskiej w Poznaniu. Zmarł 28 kwietnia 1929 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

■ Antoni Abraham

Urodzony w 1869 r. w Zdradzie k. Pucka; działacz narodowy, „król Kaszubów”; jeden z założycieli Towarzystwa Ludowego „Jedność” w Oliwie; kilkakrotnie aresztowany przez władze pruskie; w czasie I wojny światowej wcielony do armii pruskiej; członek Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku; uczestnik delegacji przedstawicieli ziemi kaszubskiej do Paryża. Zmarł w 1923 r. w Gdyni.

(Muzeum Miasta Gdyni)

■ Stefan Hazuka

Urodzony w 1882 r. w Borku Kamiennym k. Sulęcyna; działacz niepodległościowy; członek Towarzystwa św. Brunona w Łęborku; przewodniczący Rady Ludowej w Łęborku; uznany przez władze niemieckie za zdrajcę i aresztowany; po wyjściu z więzienia wyjechał do Poznania, a następnie do Wejherowa; członek Straży Ludowej; kierownik Urzędu Celnego w Strzebielinie. Zmarł w 1978 r. w Wejherowie.

(Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie)

■ Tomasz Rogala

Urodzony w 1860 r. w Wielu; szewc; współzałożyciel Banku Spółdzielczego w Kościerzynie; współorganizator strajków szkolnych w 1906 r.; uczestnik delegacji przedstawicieli ziemi kaszubskiej do Paryża; odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w 1951 r. w Kościerzynie.

(Muzeum Ziemi Kościerskiej im. dra J. Knyby w Kościerzynie)

■ ks. Józef Wrycza

Urodzony w 1884 r. w Zblewie; duchowny katolicki; działacz niepodległościowy; sekretarz i skarbnik Powiatowej Rady Ludowej w Toruniu; współtwórca Organizacji Wojskowej Pomorza w Chełmży; aresztowany przez Niemców i skazany na karę śmierci, uwolniony po interwencji prezesa Rady Ludowej z Torunia; kapelan wojskowy w powstaniu wielkopolskim i w 16. Pomorskiej Dywizji Piechoty; współtwórca Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, działającej w czasie II wojny światowej. Zmarł w 1961 r. w Tucholi.

(Muzeum Stutthof w Sztutowie)

■ płk Wojciech Józef Gromczyński

Urodzony w 1861 r.; przed I wojną światową żołnierz armii rosyjskiej; od 1919 r. dowódca garnizonu włocławskiego; w sierpniu 1920 r., w trakcie ataku bolszewików, dowodził obroną Włocławka. Zmarł w 1937 r. we Włocławku.

(Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku)

